

Foto: Henk Westerveld, Aalten.

Selectie uit het werk van
Victor Westhoff

Onder redactie van
Nettie Westhoff-de Joncheere

KNNV Uitgeverij
2018

Colofon

Foto's omslag:

Victor Westhoff in een met Parnassia bedekte duinvallei in de Verklikker op Schouwen, 1992. Foto Bart Graatsma.

Victor Westhoff in een natuurreservaat in Engeland, 1996.

Foto Hugo Westhoff.

Redactie

Nettie Westhoff

Vormgeving

Splinter Grafisch Werk

© KNNV Uitgeverij, Zeist en Nettie Westhoff, 2018

1^e druk

ISBN 9789050116619

www.knnvuitgeverij.nl

Natuur ontdekken en beleven

KNNV Uitgeverij is gespecialiseerd in unieke publicaties over natuur en landschap. Daarmee geeft de uitgeverij waardevolle kennis door van wetenschappers en amateurs aan een breed publiek. Zo draagt KNNV Uitgeverij bij aan de bescherming van de Nederlandse natuur en aan het plezier dat mensen daaraan beleven.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

Ben Veld, oud biologieleeraar te Arnhem, is begonnen met de bloemlezing, die Victor al een tijdje graag wou zien verschijnen. Om Veld hierbij te ondersteunen is een commissie opgericht, die een selectie zou maken. Dit lukte niet goed en toen heeft Victor de definitieve keuze gemaakt. Piet Bakker heeft een lange inleiding over het werk van Victor geschreven. Veld heeft bij de artikelen illustraties gezocht, want de oorspronkelijke waren niet bruikbaar.

Na het overlijden van Ben Veld en Victor, februari en maart 2001, zag de commissie te veel bezwaren om de uitgave te realiseren.

Om toch weer een poging te wagen, heb ik de artikelen gescand en de plantennamen aangepast aan die in de Oecologische Flora van E. Weeda. Het waren eerst veertig artikelen, later is daaruit een selectie gemaakt met een enkele aanvulling.

Daarna wachtte ik op een gunstige tijd voor een uitgave, die nu tegelijk met de dissertatie over het werk van Victor lijkt te zijn gekomen. Joop Schaminée, Frank Saris en ik schreven een nieuwe inleiding.

Om de uitgave te realiseren, hebben mijn dochter Maja en haar man Ben van der Splinter aangeboden de definitieve tekst en de opmaak te verzorgen, waarvoor hier mijn dank.

Nettie Westhoff-de Joncheere

Inhoud

5	Voorwoord
9	Inleiding
12	Aan de Zuiderzeekust
15	Het Nonneven
18	Zwerftochten door Weust en Heksebos
32	Biologische problemen der natuurbescherming
42	Beken en beekdalen in Twente
68	Iets over verspreiding en standplaats van <i>Parnassia palustris</i> L.
72	De Boschplaat op Terschelling, Nederlands grootste staatsnatuurreservaat
88	Bij de dood van Prof. Dr. Th. Weevers
91	De zwarte adem
100	Bosmieren en mierenbossen
108	Het Tonckensbos bij Norg
115	Het Klavereiland
126	De eeuw van Thijsse
136	Uitweiding over een inwijding. Botanische herinneringen aan het Gooi
145	Jaap Van Dijk, vriend van natuur en mens
151	Slangelook
166	Connemara
175	Natuurbehoud en natuurbeheer
187	De betekenis van heemtuinen
193	Een halve eeuw wisselwerking tussen wetenschap en natuurbehoud
204	Zeldzaamheid als ecologisch verschijnsel
217	De levende have van de Waddeneilanden
227	Blauwgraslanden
232	Herinneringen aan J. Braun-Blanquet (1884-1980)
239	Natuurbeleving en natuurbeeld
258	Onze omgang met de natuur
270	Oecologische grondslagen van natuurbehoud en natuurbeheer
283	Introductie van inheemse plantensoorten
292	Muzische plantenwereld
296	Leven met Mozart
304	Zeldzaamheid en schoonheid in de plantenwereld
313	Nawoord
315	Biografisch overzicht

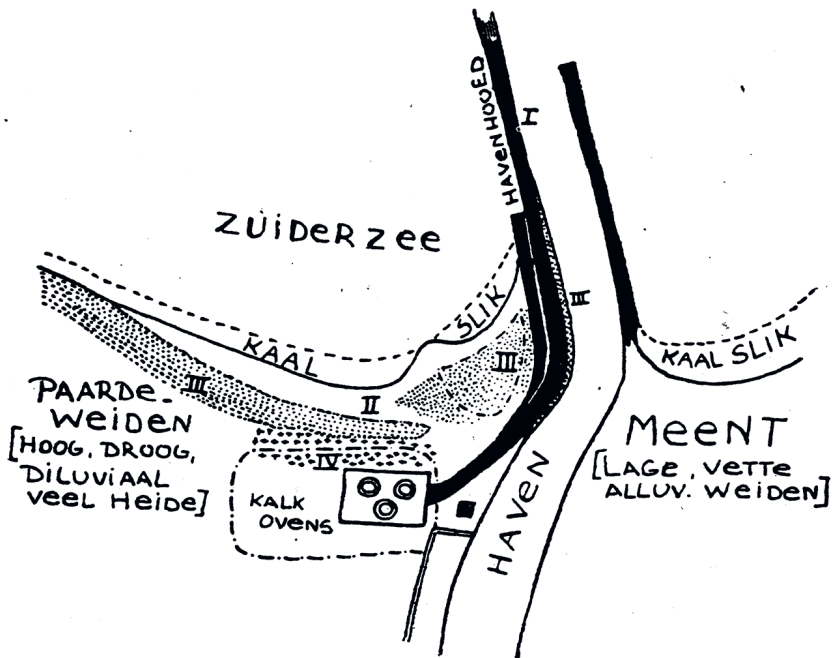
Aan de Zuiderzeekust

En van de merkwaardigste dingen, die we op 't ogenblik kunnen waarnemen, is de invloed die de afsluitdijk van het IJsselmeer heeft op het leven aan de kust. Vooral op het terreintje bij Huizen, waar ik het in het bijzonder over wilde hebben, zijn op dit gebied nogal interessante dingen te zien en het is wel de moeite waard, daar iets van te vertellen.

Wanneer je over een weg, die blijkbaar uit Hessen geïmporteerd is, naar de haven bent gehobbeld, zie je al dadelijk (zie kaartje), dat je hier op de grens bent van het diluviale Gooi en de alluviale Meent, die bij Eemland aansluit. Die Meentkust is niet gewijzigd, er is alleen een strook kaal slik voorgekomen, een waar vogelparadijs. Links echter is heel wat veranderd. Het witte strand ging vroeger direct over in zee. Het was er rijk aan Zeepostelein. Die verdwijnt, maar vóór het strand is een begroeide strook slik gekomen. Vlak bij de stenen pier ging het strand in een weide over (gebied III) en dat was een paradijs van zoutplanten: Zeekraal, Zulte, Lepelblad, Melkkruid, Zeebies, Kweldergras, Zeeschijnspurrie. Er liep echter ook wel onzuiver of verdacht spul

Melkkruid. Foto: Joop Schaminée.

tussendoor: Aardbeiklaver, Rode, Witte en Kleine klaver, Akkerwinde, Vijfvingerkruid, Zilver schoon, Bereklauw.

Het zuiverst en mooist was de zoutflora in gebied I, d.w.z. tussen de stenen van de pier: Engels gras, Hertshoorn- en Zeeweegbree, Lepelblad, Biestarwegras.

De grote verandering is eigenlijk pas vorige zomer gekomen. Het zoutgehalte van het water was heel gering geworden (nu smaakt 't geheel „zoet”) en de „zee” was over een afstand van ongeveer 30 m teruggeweken. De slikstrook, die vroeger alleen bij eb bloot kwam, bleef droog en was al spoedig met een wonderlijk allegaartje van zout- en „zoet”-planten bedekt. Daarvoor is nu weer een tweede strook slik gekomen, die nog kaal is, en die als je 't treft, vol pietjes zit.

We kunnen nu in hoofdzaak 4 gebieden onderscheiden.

I. depiermet de echte zoutplanten.

Hoewel het water volkomen zoet lijkt, is hier nog weinig

Moerasandijvie. Tekening: B. Wolff

veranderd. Wel zijn de planten in aantal en uiterlijk achteruitgegaan, maar er zijn geen „zoete” bijgekomen.

- II. is het jongste gebied: twee jaar geleden was er nog niets te zien. Reeds van het begin af groeiden zoet en zout dooreen. Om je er een idee van te geven: Grote weegbree, Zulte, Blaartrekkende boterbloem, Lepelblad, Mattenbies, Heen, Waterbies, Melkkruid, Sterrekroos, Gerande schijnspurrie, Watereppe, Kweldergras, Moerasandoorn! De grootste verrassing van dit jaar is, dat het terrein vol Moerasandijvie (*Senecio paluster*) staat, die nu al bloeit: een merkwaardige, nogal zeldzame plant, karakteristiek voor pas ingedijkt land. Vorig jaar waren er alleen nog maar wortelrozetten te zien; we braken toen vergeefs ons hoofd met de vraag, wat dat zijn kon.
- III. de strandweide, is nogal veranderd. Heel mooi is hier te zien, in welke mate de planten zout nodig hebben. Zeekraal is bijna verdwenen, Melkkruid gaat hard achteruit; daarentegen heeft de Zulte, die toch zoutplant heet, zich sterk uitgebreid! Zoals je ziet zijn er hier nog rare dingen te beleven. Natuurlijk zijn er heel wat „zoete” planten bijgekomen: brandnetels, Gevlekte scheerling, Scherpe boterbloem, Witbol, Melkdistel, enz.
- IV. de strandzoom, is niet erg belangrijk; het bestond zowel vroeger als nu meest uit landplanten. Ik noem het alleen, omdat hier Kattedoorn groeit, die gebonden heet te zijn aan de grote rivieren en de Zuiderzeekust. Van het verzoetingsproces trekt hij zich niets aan. Hij groeit trouwens ook op de Larense hei.

Treuriger dan die flora is de lijdensweg van de strandfauna; alles gaat dood en er komt niets voor in de plaats. Kokkel, Nonnetje en Gaper, Zuiderzeekrab, Steurkrab en Aasgarnaaltjes, Hydroidpoliepen (aan de pier) en Puitaal, alles is langzaam uitgestorven. Vorig jaar leefden de krabbetjes en de Brakwaterzeepokken nog, nu vinden we slechts lege schalen. Alleen de Zeeduizendpoot sleept z'n bestaan voort: dit jaar vond ik nog twee levende exemplaren.

Ik wil eindigen met nog een aardig voorbeeld van de overgang, die we hier zien. Vorig jaar zat het Sterrekroos (dat hier echt in „zee” groeit; niet aanspoelt) vol met kleine levende Zuiderzeehorentjes, de *Assemania grayana*. Het zijn dingetjes van een paar mm. In een handvol telde ik er ongeveer 200! Nu zijn ook zij dood.

De betekenis van heemtuinen

Wanneer wij spreken over de betekenis van heemtuinen, ligt het voor de hand, ons eerst af te vragen wat men eigenlijk onder „heemtuinen” verstaat en waarin een heemtuin van andere tuinen verschilt.

De term „heemtuin” of „heempark” heeft zijn oorsprong gevonden in de heemparken van de gemeente Amstelveen, waar deze in de loop van veertig jaar geleidelijk zijn ontstaan door het initiatief en de toewijding van de heer J.J. Landwehr. Ik kom op die Amstelveense tuinen nog terug. In een meer algemeen Nederlandse kring is het gebruik van dit woord van recente datum, niet veel meer dan tien jaar oud. Voordien werd een heemtuin aangeduid met de naam „instructief plantsoen”, een term afkomstig van onze grote natuurkenner, natuurpedagoog en natuurbeschermer Jac.P. Thijsse, die in 1941 in „De Levende Natuur” een artikel schreef onder de titel „Instructieve plantsoenen”.

Uit de term „instructief plantsoen” blijkt weliswaar, dat het hier gaat om een tuin voor lering en onderricht, hetzij voor het grote publiek, hetzij voor het onderwijs; maar overigens geeft die term toch niet duidelijk weer wat Thijsse daarbij voor ogen stond en wat men er ook thans nog mee bedoelt. De naam „heemtuin” daarentegen slaat niet zozeer op het doel als wel op de aard van zo’n tuin: er blijkt uit, dat men het eigen karakter van land en streek in zo’n tuin wil weergeven, waarbij het woord „heemschut” als voorbeeld heeft gediend. Misschien wordt dit karakter nog wat duidelijker uitgedrukt door de term „wildeplantentuinen”, de titel van een uitstekend boekje van Landwehr en Sipkes, dat in 1974 door het IVN is uitgegeven met een zeer lezenswaardig voorwoord van J. A. Nijkamp; maar het woord „wildeplantentuinen” heeft weer een bezwaar, dat het noch correct Nederlands, noch een logische aanduiding is. De bedoeling is immers niet dat die tuinen wild zijn, maar dat men er wilde planten in kweekt, en dat laatste is dan weer een tegenspraak in zichzelf. Gekweekte planten zijn immers niet wild meer.

Het eerste instructieve plantsoen van ons land was de nu 52 jaar oude en nog altijd springlevende „Bloemen- en vogeltuin in het Bloemendaalse Bos, Thijsse’s hof”. Daar is een park tot stand gebracht, waar de bezoeker vanaf de paden kennis kan maken met de inheemse planten en met de daarop levende insecten, „de bloemen en hun vrienden”, zoals Thijsse het in een van zijn Verkade-albums uitdrukte. De opzet was van het begin af aan tweeledig, in de eerste plaats werden er alleen de inheemse planten uit de eigen streek aangebracht, en in de tweede plaats werden die zoveel mogelijk geplaatst en gerangschikt zoals ze ook in de vrije natuur samen voorkomen. Er werd dus getracht, een beeld te geven van de plantengemeenschappen van het duin en de binnenduinrand: het open stuivende duin, de begroeide noordhelling, de begroeide zuidhelling, het droge struweel, de duinberkenbosjes, duinplas en duinmoeras. Volgens deze opzet zijn ook verschillende andere Nederlandse heemtuinen aangelegd, met als eerste de landschapstuin in Het Zuiderpark in Den Haag, in het begin van

de jaren dertig aangelegd door de tuinarchitecte en biologe A.J. ter Pelkwijk, later als mevrouw Gorter de echtgenote van de huidige directeur der Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten.

De bedoeling van Thijssse was dus, de landschapstypen van de naaste of ook van een ruimere omgeving bijeen te brengen en deze zo voor het publiek aanschouwelijk te maken, als een levend diorama. Zijn belangrijkste overweging hierbij was, dat veel mensen weliswaar de plantengemeenschappen van hun streek nu en dan eens bezoeken, maar dat ze er dan slechts een momentopname van krijgen en geen idee hebben van kieming, groei, bloei en zaadrijping van de vele uiteenlopende plantensoorten en levensvormen in de loop van de jaargetijden, de gang der seizoenen. De beschouwers kennen daardoor de plant eigenlijk niet als een levend wezen. Door geregeld in de directe omgeving van hun woonplaats een instructief plantsoen te bezoeken zouden ook die mensen die niet of nauwelijks over een eigen tuin beschikken, toch met planten kunnen leren omgaan. In het bijzonder dacht Thijssse daarbij aan schoolklassen, die niet in de gelegenheid zijn iedere week of zelfs maar iedere maand in cursusief verband een tamelijk verre excursie te maken, maar die wel in een lesuur een instructief plantsoen in de omgeving van de school zouden kunnen bezoeken.

Ongetwijfeld hebben de instructieve plantsoenen, ofwel de heemtuinen, ruimschoots aan dit doel beantwoord, Maar tevens is hun betekenis in de loop van de jaren in een ander opzicht veel groter geworden.

Toen Thijssse's Hof in 1925 gesticht werd, waren natuur en landschap van ons land nog onvergelykelyk veel rijker dan in deze tijd. De grote verscheidenheid in natuurgebieden, die Nederland vanouds tot de tuin van Europa maakte, was nog volop aanwezig. Flora en vegetatie waren geschakeerd en soortenrijk. Bloemrijke schrale hooilanden, stroomdalgraslanden, orchideeënrijke vochtige heiden, brongebieden, trilvenen, zeggemoerassen, hooilanden rijk aan weidevogels, krijthellinggraslanden, loofbossen, dat alles was nog overal en ruimschoots aanwezig. De buitenmensen leefden nog in harmonie met het landschap. De invloed van de agrariërs op dat landschap was nog veeleer verrijkend dan verarmend; dat hing samen met de omstandigheid dat men elk terreintype op zijn eigen wijze exploiteerde en beheerde, en dat steeds op dezelfde manier. Het onbewuste devies van het begin van deze eeuw was nog wat het al duizend jaar lang geweest was: overal wat anders doen, maar wel steeds hetzelfde: stabiliteit gekoppeld aan diversiteit.

In de laatste halve eeuw is deze rijkdom vernietigd. Ten onrechte wijt het publiek, voorzover het zich deze verarming bewust is, die vooral of zelfs uitsluitend aan factoren als urbanisatie, uitbreiding van verkeersbanen, industrialisatie en massarecreatie. Deze invloeden hebben weliswaar negatief op natuur en landschap ingewerkt, maar dat was en is toch vooral een plaatselijk effect. Als het daarbij gebleven was, zou de natuur van ons land niet wezenlyk zijn aangetast.

De alom tegenwoordige, systematische vernietiging van onze natuur is veeleer het gevolg van een agrarische, of liever een cultuurtechnische omwenteling. Deze begon in de jaren dertig met een grootscheepse ontginning van natuurgebieden, vooral heiden en moerassen, in het kader van de werkverschaffing. Al vóór, maar vooral na de tweede wereldoorlog is dit proces echter versterkt door de aantasting die men aanduidt met het onschuldig klinkende woord „ruilverkaveling”. In werkelijkheid gaat achter deze term een radicale vernietiging van de infrastructuur van ons land schuil,

IVN-Heemtuin in Nieuwkoop, 1985. Foto: Henk van Halm.

waarbij egalisatie, ontwatering en bemesting de hoofdmotieven zijn. De aanwezige verscheidenheid werd genivelleerd.

Was vroeger het onbewuste devies „overal wat anders doen, maar wel steeds hetzelfde”, thans geldt het omgekeerde: „voortdurend wat anders doen, maar dan wel overal hetzelfde”. De Cultuurtechnische Dienst drukt dit wel uit met de slagzin „het hele land moet op de schop”.

Voor de meeste levensgemeenschappen, voor het leeuwendeel van onze flora, vegetatie en fauna, is dit een catastrofale gang van zaken geweest. De diversiteit van onze flora is in deze halve eeuw met ongeveer 80% afgenomen. Slechts aan de taaie volharding van de natuurbeschermingsbeweging is het te danken, dat er van onze natuurgebieden en halfnatuurlijke landschappen nog iets is overgebleven. Desondanks heeft dit proces geleid tot een onrustbarende en steeds toenemende vervreemding tussen mens en natuur.

Daar komt eigenlijk nog iets anders bij. Een halve eeuw geleden leefde nog een veel kleiner deel van de bevolking in grote steden dan nu het geval is. Verreweg de meeste mensen hadden dagelijks de gelegenheid, bloeiende bermten, weiden, hooilanden, hagen, heidenen, plassen en moerassen te zien en te beleven. Door de toenemende verstedelijking wordt dit aantal steeds kleiner. Het is wel waar, dat daartegenover de welvaart en dus de mobiliteit sterk vergroot zijn, maar het is heel wat anders in zijn eigen vertrouwde omgeving dagelijks met wilde planten om te gaan, dan op een weekend uren in een file

te moeten rijden om tenslotte, ergens in een reservaat diezelfde planten als rariteiten te gaan aangapen. Bovendien leidt een dergelijke concentratie van bezoekers aan natuurreservaten onvermijdelijk tot schade en achteruitgang daarvan, hetgeen dan weer het gevolg heeft, dat lang niet alle reservaten voor het publiek toegankelijk kunnen blijven.

Deze voor het natuurbehoud rampzalige ontwikkeling heeft de betekenis van heemtuinen aanzienlijk vergroot. In vele gevallen biedt een heemtuin de mensen en vooral de kinderen uit de streek tenminste nog de gelegenheid, met de kenmerkende, eigen plantengroei van dat gebied vertrouwd te raken. Dat kan dan nog op verschillende manieren gebeuren, en dat zou ik wat nader willen toelichten, om op grond daarvan nog wat nader op de betekenis van heemtuinen in te gaan.

Er zijn in hoofdzaak twee soorten van heemtuinen te onderscheiden. Het eerste type is wat men ook wel als een „plantensociologische” tuin aanduidt, al is die term te pretentieus voor hetgeen men er gewoonlijk mee bedoelt. Daartoe behoren Thijsse's Hof, de landschappentuin in Den Haag, en ook de Jochum-Hof in Steijl. Het doel van deze tuinen is, de plantengemeenschappen uit de omgeving, althans de meest karakteristieke daarvan, zo goed en volledig mogelijk aan te leggen. Men streeft daarbij naar een minimaal onderhoud. Wanneer dit voor het voortbestaan van bepaalde gemeenschappen nodig is, worden deze wel gemaaid of beweid, maar ze worden, althans na een zekere aanlooptijd, niet meer of slechts nog in beperkte mate geweid; in principe worden de planten aan hun eigen onderlinge beïnvloeding overgelaten. Dit vereist uiteraard dat tevoren, bij de aanleg, het voor iedere plantengemeenschap kenmerkende milieu is gecreëerd: dus dat men een moeras heeft aangelegd, zand, veen, klei of kalkgrond heeft opgebracht, enz.

Het voordeel van deze methode is een zo natuurgetrouw mogelijke creatie van de aan de streek eigen landschapstypen. Het nadeel dat er tegenover staat is, dat het op deze wijze slechts mogelijk is een betrekkelijk klein aantal plantensoorten in het leven te houden, althans in zo grote aantallen individuen of, zoals wij dat noemen, in zo grote populaties, dat de bezoekers ook werkelijk met die soorten en hun levensloop vertrouwd kunnen raken.

Het tweede type heemtuin is datgene, dat de heer Landwehr in Amstelveen tot stand heeft gebracht, met name in het Jac.P. Thijsse-park. Zijn doel is geweest, een zo groot mogelijk aantal soorten van de Nederlandse flora in grote populaties te cultiveren in een zo natuurlijk en fraai mogelijk verband. Het spreekt vanzelf, dat men ook daarvoor het milieu vooraf geschikt moet maken en daarbij een verscheidenheid in waterpeil en grondsoort moet aanbrengen. Het gaat er dan echter niet om, de plantensoorten uitsluitend te laten samengroeien zoals ze dit in de natuur zouden doen.

Er zullen dus populaties bij elkaar komen te staan van soorten die men in de wilde vegetatie niet of nauwelijks samen zal aantreffen, hetgeen onverwachte interessante en heel leerzame, ja zelfs opwindende effecten kan opleveren. Het voordeel van deze methode is, dat men veel meer soorten onder de aandacht van de bezoeker kan brengen; het voornaamste nadeel is, dat ze aanzienlijk meer onderhoud vergt. Zulke begroeiingen moeten blijvend en voortdurend geweid worden, waarbij in het bijzonder grassen en andere grasachtige planten geweerd worden.

Ik hoop thans voldoende duidelijk te hebben uiteengezet, dat heemtuinen in de eerste plaats instructie en voorlichting voor het publiek beogen en dat daarbij in het bijzonder aan het onderwijs moet worden gedacht. Tot slot zou ik nu nog willen

Borstelkrans. Foto: Jan van Groenendaal.

ingaan op de vraag, of heemtuinen bovendien nog andere functies hebben, met name voor het natuurbehoud.

Een voor de hand liggende nevenfunctie is verwerkelijkt in de orchideeëntuin van Staatsbosbeheer in het Gerendal in Zuid-Limburg. Wijlen Dr. W.H. Diemont die deze orchideeëntuin heeft uitgedacht en aangelegd, had daarmee de bedoeling, de steeds talrijker wordende bezoekers van de steeds sterker bedreigde resten der kwetsbare krijthellinggraslanden de gelegenheid te bieden, de orchideeën van het aangrenzende natuurreservaat van nabij te bekijken, zonder dit reservaat zelf te betreden. Inderdaad heeft deze orchideeëntuin, die een groot succes is geworden, wezenlijk bijgedragen tot het behoud van het eigenlijke reservaat.

Een meer algemene, maar minder grijpbare en minder aantoonbare nevenfunctie van heemtuinen kan zijn, dat ze als reservoirs van zeldzame en bedreigde soorten fungeren. De gedachte is daarbij, dat soorten, die tot in de verre omgeving van de heemtuin zijn uitgeroeid, zich vanuit deze bron weer spontaan in de buurt zouden kunnen vestigen. Dit zal echter slechts in beperkte mate het geval kunnen zijn. Een eerste restrictie is, dat planten alleen daar kunnen groeien waar het specifieke milieu voor hen geschikt is, en dat ze nu juist verdwenen zijn omdat de mens dat milieu heeft vernietigd. Men zal dus eerst door zgn. „milieubouw” de infrastructuur in de omgeving weer voor zulke soorten geschikt moeten maken, hetgeen slechts voor een beperkt aantal soorten mogelijk is. Een tweede beperking vloeit hieruit voort, dat lang niet alle plantensoorten over voldoende effectieve verspreidingsmiddelen beschikken om zich vanuit zeer kleine populaties elders te vestigen. Dit kan een proces van zeer lange duur zijn.

In de laatste jaren begint het echter duidelijk te worden, dat heemtuinen ook nog in een derde opzicht van waarde kunnen zijn voor het natuurbehoud. Men kan er namelijk een aantal inheemse plantensoorten in aanbrengen en laten voortleven, die anders gedoemd zouden zijn uit ons land te verdwijnen, doordat ze noch in het hedendaagse intensief bewerkte cultuurlandschap, noch in natuurreservaten kunnen

voortbestaan. Ik wil dit graag nog wat nader toelichten, omdat ik hierin een wezenlijke en nog te weinig onderkende functie van onze heemtuinen zie.

Onze wilde flora telt, ruim genomen, 1400 soorten hogere planten. Daaronder zijn er tegenwoordig 400 beslist zeldzaam, dat wil zeggen dat ze nog slechts op minder dan 10 zgn. uurhokken, zeg vindplaatsen, in ons land voorkomen. Van die 400 soorten zijn er thans ongeveer 170 min of meer veilig behouden in natuurreservaten. Ik moet helaas zeggen „min of meer”, omdat geen enkel natuurreservaat werkelijk definitief en afdoende beschermd is; zulks vloeit logisch voort uit het beginsel van het primaat van de planologie. Daarop zullen wij nu echter niet ingaan.

Er resten dan nog 230 zeldzame soorten. Voor een grote groep daarvan nu, wel ongeveer de helft, is de instelling van natuurreservaten geen oplossing; hun behoud en voortbestaan is daarmee niet verzekerd. We hebben hier namelijk te maken met soorten die een zekere, doch bescheiden, mate van onrust in hun milieu, van milieudynamiek, vereisen. Die vonden ze vroeger in het ouderwetse cultuurlandschap. Eigenlijk behoren tot deze groep ook de meeste akkeronkruiden, maar die laat ik hier buiten beschouwing en ze zijn bij de bedoelde ruim honderd soorten niet meegeteld.

Om eerst duidelijk te maken om wat voor soorten het hier gaat, wil ik enkele voorbeelden noemen: soorten van bermen, dijken en overhoekjes als Hartgespan, Malrove, Akkerklokje en Brave Hendrik; soorten van matig voedselarme vennen en vochtige open plekken als Grondster, Canadees Hertshooi, Klimop-klokje en Witbloem-waterranonkel; soorten van min of meer schraal grasland en van zoomvegetaties als Betonie, Engbloem en Borstelkrans.

Alle hier bedoelde soorten verdwijnen in het huidige intensief bemeste en bewerkte agrarische landschap: de dynamiek van het milieu is daar te groot. Ze verdwijnen eveneens, wanneer ze groeien in natuurreservaten die, zoals men dat noemt, aan zichzelf worden overgelaten, d.w.z. waar men de half-natuurlijke landschappen tot bos laat verwilderen. Waar het nu vooral op aankomt is, dat ze echter óók niet in stand gehouden kunnen worden wanneer men de reservaten zo doeltreffend mogelijk beheert, bijvoorbeeld door jaarlijks maaien of door beweiden of periodiek branden. Wat zulke planten nodig hebben, is de een of andere vorm van geringe menselijke invloed, bijvoorbeeld de incidentele betreding door jagers en vissers, of het „klunen”, d.w.z. het incidenteel baggeren in vennen, of het onregelmatig maaien van graslandzomen langs bossen en struwelen, of de schaarse beweiding door rondtrekkende schaapskudden: kortom, allerlei vormen van milde en spaarzame door de mens teweeg gebrachte milieu-dynamiek, die zich niet laten invoegen in goed geordende en schematische beheersplannen van natuurreservaten.

Daarentegen is het wel mogelijk, zulke soorten te behouden in heemtuinen, omdat de beheerder daarin veel meer de gelegenheid heeft, „intensive care”, d.w.z. individuele zorg toe te passen. Er mag nog wel de nadruk op gelegd worden dat dit grote ervaring en veel aandacht en liefde voor het vak vereist; maar alle ingewijden weten, dat dit eigenlijk vanzelf spreekt, en dat men geen heemtuinen kan beheren zonder een hoge mate van ervaring en persoonlijke betrokkenheid.

Heemtuinen zijn er dus én voor de mensen én voor de planten. Ik hoop, dat ik u enige indruk heb kunnen geven van de betekenis van heemtuinen voor onze samenleving.